

УДК 94 (477) "1940/1947"

Вадим ПРОКОПОВ (Дніпропетровськ)

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ЗАКЕРЗОННІ В МЕМУАРАХ УЧАСНИКІВ

На підставі опублікованих мемуарів розглянуто український визвольний рух на Закерзонні в баченні його учасників, виділено загальні та особливі підходи до опису історичних подій у спогадах.

Ключові слова: мемуари, Закерзоння, ОУН, УПА.

Закерзоння – найзахідніший регіон українських етнічних земель, що зараз є поза межами України. Він простягається від Підляшшя та Холмщини на півночі через Любачівщину, Ярославщину, Перемишльщину до Лемківщини на півдні. Протягом ХХ ст. Закерзоння декілька разів ставало прикордонною зоною різних держав, які у своїй політиці не брали до уваги думку місцевого населення. У 1940-ті роки українці краю висловили своє прагнення до національного визволення через потужний національний рух, який викликав величезне занепокоєння керівництва новоутвореної Польщі та СРСР. Боротьба ОУН та УПА на Закерзонні залишила значний відбиток у пам'яті народу та самих учасників подій.

Активна підпільна та повстанська дія тривала тут від 1944 до 1947 року. Саме розташування регіону сприяло збереженню пам'яті про епоху 1939-1947 рр., бо багато підпільників, вояків УПА зуміли пробитись в Європу, Америку, Австралію – цивілізований світ, де й почасти зафіксували власний досвід боротьби з тоталітаризмом. Особливість Закерзоння, в цьому випадку, пояснюється великою кількістю (порівняно з іншими теренами) мемуарної спадщини, залишеної повстанцями з цього краю.

Історіографія дослідження складається з праць, що певним чином торкаються питання діяльності ОУН та УПА на Закарпатті. Спеціальних наукових досліджень мемуарної спадщини закарпатців ще немає. У статті М. Пелешка розглядаються спогади воїнів УПА як джерело вивчення її старшинських кадрів, висвітлено їхні можливості як джерела біографічних студій¹. Монографія Володимира В'ятровича подає детальну інформацію про рейди УПА з території Закарпаття до Чехословаччини на Захід². Так само цікавою є інформація про закарпатців у дослідженні того ж автора про сотенного Бурлаку³. У статті В. В'ятровича «Український визвольний рух на Закарпатті в 1944-1947 роках» поданий загальний нарис діяльності українського спротиву на Закарпатті⁴. У статті В. Мороза детально розглянуто формування Військового округу (ВО) «Сян» із залученням великого масиву мемуарів закарпатців⁵. У ґрунтовному дослідженні Івана Патриляка окремих розділ присвячений українському націоналістичному підпіллю Закарпаття⁶.

Джерельна база дослідження складається з опублікованих мемуарів, присвячених Закарпаттю. Мемуари – вид історичної пам'яті, що створюється учасниками тих чи інших подій для збереження власного досвіду, власного способу самоідентифікації або самовираження. Ще однією функцією історичної пам'яті є трансляція її в майбутнє через спогади, коли ідентичність минулих поколінь співвідноситься з майбутніми. Характерною рисою історичної пам'яті є образ подій та епохи. Для учасників визвольного

¹ Пелешок М. Ю. Спогади воїнів УПА як джерело до вивчення старшинських кадрів її нижчої ланки / М. Ю. Пелешок // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2008. – Вип. 13. – С. 130-135.

² В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини / В. В'ятрович. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2001.

³ В'ятрович В. Сотенний «Бурлака» / В. В'ятрович. – Львів : «Літопис», 2000.

⁴ В'ятрович В. Український визвольний рух на Закарпатті в 1944-1947 роках / В. В'ятрович // Український визвольний рух. – Львів, 2008. – Збірник 12. – С. 181-196.

⁵ Мороз В. Перемиська Воєнна округа УПА «Сян» (1944 р.) / В. Мороз // Український визвольний рух / відп. ред. М. Гавришко. – Львів, 2012. – Збірник 17. – С. 259-335.

⁶ Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і Вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939-1960 рр. / І. Патриляк. – Львів : Часопис, 2012. – С. 427-437.

руху на Закерзонні єднальною ланкою є не лише спільність руху, але й пов'язаність з самим тереном, що після операції «Вісла» фактично перестав бути українським. Тому для колишніх «закерзонців» збільшувався обов'язок донести інформацію про життя на межі СРСР та Польщі.

Мемуари – досить суб'єктивне джерело, аналізуючи їх, слід враховувати багато факторів, зокрема те, що пам'ять є складним процесом, який з плином часу переформатовується та змінюється. На людину та її пам'ять впливають соціальні або національні фактори, засоби масової інформації та книги, або ж природне забування. Відповідно самоідентифікація, яка подається у спогадах, може досить відрізнятись від самоідентифікації під час минулої боротьби.

Методологічні прийоми частково викладені у статті Кармен Шайде⁷, де робиться співставлення різних версій історичної пам'яті на основі аналізу мемуарної спадщини учасниць війни. В цій статті ми на підставі опублікованих мемуарів проаналізуємо український визвольний рух на Закерзонні в уяві його учасників. Йдеться як безпосередньо про образ (тобто уявлення учасників), так і про свідому презентацію певного образу Українського визвольного руху для ширшої аудиторії. Проаналізуємо окремі мемуарні твори та спробуємо виокремити спільні та відмінні риси в подачі матеріалу, поглядах авторів на УВР. Розглядати мемуари будемо у хронологічній послідовності їх написання, подаючи інформацію про авторів – їхнє походження, долі та умови виникнення спогадів. Головну увагу зосередимо на тому, як закерзонці зображували події, виділяючи загальне та особливе в мемуаристиці.

Розпочнемо зі **Степана Стебельського (Хріна)**, який був одним із найвідоміших командирів УПА на Закерзонні. Народився у 1914 р. в с. Голинь Калуського р-ну Івано-Франківської області. З 1930-х рр. член ОУН, у 1944 р. організовує самооборонні відділи на Перемишльщині. Загинув 9 вересня 1949 р. у бою в Чехословаччині під час рейду на Захід⁸.

⁷ Шайде К. Коллективные и индивидуальные модели памяти о «Великой Отечественной войне» (1941-1945) / К. Шайде // *Ab Imperio*. – № 3. – 2004. – С. 211-236.

⁸ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2000. – Т. 30: Степан Стебельський («Хрін»), Олекса Конопальський («Острроверх»). Кризь сміх заліза (Хроніки). – С. 12-28.

Його мемуарна спадщина («Крізь сміх заліза» та «Зимую в бункері») написана безпосередньо за свіжої пам'яті у 1948-1949 рр. Перші спогади охоплюють 1944-1945 рр., а другі майже повністю стосуються зимівлі в Галичині у 1948-1949 рр., тому їх ми розглядати не будемо. «Крізь сміх заліза» є описом пригод самого Хріна. Цікавою є подача матеріалу – від першої особи, наче події не відбулись уже, а відбуваються зараз. Перед читачем розстелена картина бою, перерви між ним та наступним. Сам Хрін відзначав, що це власне і не спогади, а тільки нотатки фактів, що ще збереглися у пам'яті. Можливо, певною особливістю цього твору є його локальність та прив'язка до місця подій, без загального контексту української боротьби на Закарпатті та в інших землях. Хоча у більшості назв населених пунктів з причин конспірації подані тільки перші літери: «...село Т. досить велике, гарно розташоване, національно свідоме. Місцеві селяни горнутья до мене, розпитують без кінця». Версія історичної пам'яті визначена самим автором: «...спомин цей пишу як революціонер-повстанець-воєк»⁹.

Олекса Конопядський (Островецький) народився в селі Глудно на Лемківщині у 1920 р. Мав п'ять класів освіти. Під час війни був висланий на роботу до Німеччини, звідки два рази втік та опинився в березні 1944 р. в УПА. Спогади написані безпосередньо в часі бойових подій. Зошити доводилось закопувати в землю, щоб не дісталися ворогу, але такі вцілілі були Островецьким разом з друкаркою-секретаркою Тетяною перероблені та редаговані вже у 1948 р. в Україні. Загинув у бою з більшовиками 18 серпня 1948 р.¹⁰

«Спомини чотового Островецького» є схожими стилістично на твір Ст. Стебельського, певним чином вони доповнюють «Крізь сміх заліза», бо охоплюють період 1944-1948 рр. Так само йде опис боїв та цікавих моментів між ними – свята, вишколи, зустрічі. Події розглядаються з позиції свідка (на відміну від Хріна, який оповідає переважно про себе і свої пригоди), що нотує важливе. З великою повагою Островецький ставиться до свого командира Хріна, що є героєм майже кожного описаного бою. Важливість фіксування подій для Островецького підтверджується

⁹ Літопис Української Повстанської Армії... – С. 66, 200.

¹⁰ Там само. – С. 210-211, 215.

його коментарем з приводу браку на полі бою фотоапарата та «непроробленістю цього питання Організацією»¹¹.

Михайло Дуда (Громенко) – член ОУН з 1937 р., вояк легіону «Роланд», організатор та командир сотень на Перемишльщині та Лемківщині. З 1945 р. командир сотні «Ударники-2». В червні 1947 року відійшов рейдом на Захід. Влітку 1950 р. – член кур'єрської групи УГВР в Україну, де і загинув у бою з військами Міністерства внутрішніх справ¹².

Спогади «У Великому рейді» написані під час перебування в Західній Німеччині за свіжої пам'яті. Закарзоння згадується в період весни-літа 1947 р., далі сотня Громенка вийшла за межі українських земель. Опис подій дуже динамічний, бо саме тоді проходили запеклі бої з польським військом, що проводило акцію «Вісла»¹³. Бій та марш, втрати особового складу подаються як будні для повстанців: «Раптом звідти, де ми оставили відділ, заграли кулемети. Всі стрепенулись. Мені відразу пригадалась моя ранкова ворожба, що сьогодні без бою не обійдеться... Негайно пустилися ми в дорогу до своїх. До відділу треба було добитися за всяку ціну. З готовою до пострілу зброєю біжимо в тому напрямі, де вже клекотів великий бій». Відпочинок, повстанський побут – все описано досить лаконічно: «З вечора ще світив місяць, а тепер між гіллям дерев поблимували зорі. Спати не хотілося, тож пішли розмови. Теми були різні: згадували минулі бої і пригоди, обговорювали теперішні обставини. Кухарі принесли вечерю. Картопляні книдлі або «шрапнелі», як їх називали повстанці. Попоївши, повстанці клалися спати. Ще дехто гомонів, але незабаром сон склеїв очі, і над табором зависла тишина». Інколи автор вставляє пряму мову в текст спогаду, передаючи розмови та жарти, для наочності зображених подій. Важкість умов боротьби посилилась з тотальним виселенням українців, які підтримували повстанців¹⁴.

¹¹ Літопис Української Повстанської Армії... – С. 341-342.

¹² Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943-49. Довідник / П. Содоль. – Нью-Йорк : Пролог, 1994. – С. 79-80.

¹³ Патриляк І. «Встань і борись...» – С. 435.

¹⁴ Громенко М. У великому рейді / М. Громенко. – Мюнхен : До зброї, 1956. – 159 с.

Іван Дмитрик, як і багато інших, після переходу з рейдовою групою в еміграцію також залишив спогади¹⁵. Його служба в рядах УПА проходила у курені Рена, що входив до сотні Веселого. Звертає увагу на організацію відділів, на сувору дисципліну у війську. Кара смерті чекала на зрадників, також курінний не бажав бачити жінок серед війська, окрім санітарок. Оповідь відбувається у зрозумілій формі, крім боїв автор розповідає про вишколи, повстанські будні. Відтворює важкі умови визвольної боротьби. Під час зимівлі в Бескиді (лемківські Карпати, зараз на території Польщі та Словаччини), у повстанців розвинулись хвороби. І врешті описується рейд на Захід (інструкція від керівництва куреня звертала сотню або в австрійський Зальцбург, або в німецький Регенсбург). Свій твір Дмитрик завершує присвятою: «всім тим безіменним друзям, які пережили всі лихоліття, і всім тим безіменним героям, затоптані могили яких лишилися на своїх і чужих землях»¹⁶.

Іван Йовик (Соколенко) народився у січні 1918 р. в селі Хишевичі під Львовом в селянській сім'ї. Навчався в місцевій школі, потім у гімназії в Перемишлі. Під час польсько-німецької війни потрапив у полон до німців. В Україну повернувся у 1942 р. З того часу активно долучається до боротьби ОУН. З весни 1945 р. – бунчужний у сотні Громенка. У 1947 р. разом з усією сотнею опинився в Західній Німеччині¹⁷.

Створюючи свій мемуарний твір вже після подій, в еміграції, І. Йовик на основі щоденникових записів мав змогу краще все осмислити та проаналізувати, тому його оповідь про маневри сотні є більш чіткою, ніж у інших «військовиків». Як старшина, був обізнаний з планами керівника сотні, наказами вищих командирів. Оповідає про різні бої з більшовиками та поляками, про їх виселенчі акції та відплатні дії УПА. Звертає увагу на гордість населення за «своє військо»: «Чота Залізняка мала 60 вояків, трьох підстаршин і одного старшину. Були вони в різних військових одностроях, а їхні молоді обличчя виказували гордість,

¹⁵ Дмитрик І. Записки українського повстанця (У лісах Лемківщини). – Львів : «Червона Калина», 1992. – 160 с.

¹⁶ Там само. – С.13, 48, 63-67, 139, 160.

¹⁷ Йовик (Соколенко) І. Нескорена армія. – Київ : МП «Леся», 1995. – режим доступу: <http://lib.oun-ura.org.ua/neskorena/> (востаннє відвідано 25. 04. 2013).

що вони зі зброєю в руках можуть боротися за свою поневолену Батьківщину... Селяни та підлітки, що бігали навколо відділу, приглядались й казали: «Це наше військо!»¹⁸. «Кожна акція УПА мала велике моральне значення, як для вояків, так і для селян»¹⁹.

Модест Ріпецький (Горислав) народився у Львові 1921 р., мав незакінчену медичну освіту (диплом отримав уже в еміграції)²⁰. В УПА проявив себе як керівник санітарно-медичної служби в курені Василя Мізерного (Рена). Вів записки ще під час перебування у війську та продовжив їх після виїзду в еміграцію у 1947 р. Можливо тому він навів детальну інформацію про формування куреня Рена та бої, в яких брав участь як лікар. Цікавим є спогад про ставлення командира до жінок у війську, це питання було нагальним в тих умовах (1944 р.). Головну увагу Ріпецький зосередив на своїй діяльності забезпечення війська ліками, медичним персоналом. Спогад насичений фаховою медичною термінологією²¹.

Степан Голяш (Мар) народився в 1919 р. у селі Бишки на Бережанщині (зараз Тернопільська область). У 1945-1947 – референт пропаганди Лемківського надрайону, а потім провідник усього надрайону. Організував у серпні 1947 рейд декількома групами надрайону ОУН на Захід, під час якого один зі своєї групи добиратється у Західну Німеччину²². Написав нарис про підпільні друкарні та їхнє друковане слово відразу після прибуття в еміграцію²³. При цьому використовував праці Л. Шанковського та історичний нарис «Українська повстанська армія в Beskidy»²⁴. В праці «Мар», зокрема,

¹⁸ Йовик (Соколенко) І. Нескорена армія. – режим доступу: <http://lib.oun-upa.org.ua/neskorena/r02.html>.

¹⁹ Там само. – режим доступу: <http://lib.oun-upa.org.ua/neskorena/r08.html>.

²⁰ Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА / М. Ріпецький // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 1992-1993. – Т. 23: Медична опіка в УПА / ред. М. Ріпецький. – С. 140.

²¹ Там само. – С.103, 107-108.

²² Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943-49. Довідник другий. – Нью-Йорк : Пролог, 1995. – С. 27-28.

²³ Голяш С. Підпільні друкарні та їх друковане слово / С. Голяш // Макар В. Спомини та роздуми / Зібрання творів у 4-х т. – Торонто ; Київ, 2001. – Т. 3. – С. 455.

²⁴ Лемківщина: земля – люди – історія – культура / за ред. Б. О. Струмінського. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : [б. в.], 1988. – С. 212-240.

пише про діяльність підпілля на території Перемешльщини та Лемківщини, де він, як надрайоновий провідник, опікувався «технічним звеном», що друкувало оунівські матеріали. В нарисі історичні повідомлення автор переплітає з особистою інформацією – одруженням, очікуванням дитини²⁵.

У 1957 р. в Нью-Йорку вийшла збірка споминів «В рядах УПА» за редакцією П. Мірчука та В. Давиденка. Тут вміщено багато коротких нарисів про визвольну боротьбу, у більшості про Закарпаття. Вояки описують певні яскраві моменти життя та війни в 1944-1947 рр. у своїх сотнях в різних районах краю²⁶.

Богдан Гук (Скала) походив із села Іскань на Перемишльщині. У 1944-1947 рр. обіймав різні посади в структурі Українського Червоного Хреста (УЧХ) в Перемишльщині. У своїх мемуарах дав загальну характеристику структурі медичної служби в УПА та її особовому складу²⁷.

Юрій Борець (Чумак) описав своє життя в УПА у 1950-х рр. Основною особливістю його мемуарної спадщини є художній опис подій з епітетами, картинами природи, прямою мовою дійових осіб. Автор пише про себе в третій особі, користуючись псевдо. Проводить читача через повстанський побут на Лемківщині²⁸. Велика насиченість художніми вставками вимагає великої обережності при використанні фактичних відомостей з цього твору.

Марія Боднарченко-Ріпецька була санітаркою УЧХ у Бірчанському районі²⁹. Її спогади є дуже яскравим свідченням важкої з психологічного боку праці медсестри в умовах бойових дій. «У Бірчанщині, в селі Жогатин, німецька військова частина несподівано найшла на самооборонний відділ. Зчинилась коротка перестрілка, і два наші стрільці були ранені... коли я підійшла до нього (стрільця Підкови), побачила, що його цілий правий бік

²⁵ Лемківщина: земля – люди – історія – культура. – С. 61, 63-65.

²⁶ В рядах УПА : збірка споминів був. вояків УПА / за ред. П. Мірчука, В. Давиденка. – Нью-Йорк : Накладом Т-ва б. Вояків УПА в ЗДА і Канаді, 1957. – 352 с.

²⁷ Гук Б. Лікарі і медичний персонал тактичного відтинка УПА «Лемко» / Б. Гук // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 23. – С. 157-167.

²⁸ Борець Ю. УПА у вирі боротьби / Ю. Борець. – [Б. м.] : Накладом автора, 2004. – С. 11, 47, 55.

²⁹ Боднарченко-Ріпецька М. Картини з моїх буднів в УЧХ / М. Боднарченко-Ріпецька // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 23. – С. 289.

був сильно пошкоджений розривом гранати. Нога була покалічена, на стегні червоніла кривава глибока рана; важко була покалічена ліва рука й посередині рани висіла частина відірваного м'яза. Це зворушило мене до глибини. Міцний запах крові захитав мою рівновагу і, здавалося, впаду біля раненого, але його благальні очі отверезили мене. Я зупинила кровотечу, стерильну газу наклала на звислий м'яз, легко пальцями поставила його на місце і наклала стискальну пов'язку»³⁰. Події зображені дуже емоційно та щиро, читач ніби є учасником подій, а не спостерігає це зі сторони, як це часто буває у спогадах³¹.

Марія Савчин (Марічка) народилась 1926 р. в с. Задвір'я (зараз Бродівський район Львівської області). З ранніх літ член ОУН, була надрайонною УЧХ Перемишльщини у 1944-1945 рр., виконувала працю зв'язкової та друкарки у підпільній мережі на Закарзонні.

Спогади «Тисяча доріг» написані після виїзду в еміграцію восени 1954 р., коли КДБ планувало використати Марічку у своїх заходах проти Українських закардонних частин ОУН. Основною особливістю, відмінною від інших спогадів, є насиченість живим повсякденним життям, художнє відтворення реальних подій³². М. Савчин на Закарзонні описує участь у боях так (наприклад, разом із сотнею Михайла Марущака-Черника)³³, ніби вони відбуваються тут і зараз, не опускаючи деталі. Так само описує з подробицями повну небезпеки працю зв'язкової³⁴. Але головною віхою життя в цей час для неї є знайомство з чоловіком та народження дитини. Детально наводить перше враження від знайомства з Василем Галасою (майбутнім чоловіком), описує його зовнішність і таланти³⁵.

Весілля Марічка переживала дуже сильно: «ходила як не своя, голова аж тріщала», – було усвідомлення незвичності майбутнього сімейного життя. М. Савчин мріяла про «сніжно-білу сукню, серпанок», а в житті був «сірий костюмчик». Побратими

³⁰ Боднарченко-Ріпецька М. Картини з моїх буднів в УЧХ. – С. 287.

³¹ Там само. – С. 284-194.

³² Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2000. – Т. 28: Марія Савчин. Тисяча доріг. – 598 с.

³³ Там само. – С. 62-64.

³⁴ Там само. – С. 66, 70-77.

³⁵ Там само. – С. 51-54.

по боротьбі все ж влаштували пишне весілля. Охорона забезпечувалася сотнею Коника, вінчання провели два священники у сільській церкві, а пісні та привітання повстанців створили настрій дійсного весільного щастя³⁶.

Трохи інакшими є спогади **Ганни Мартинюк (Гані)** (1925 р. н. з с. Мицова Сокальського повіту, зараз на Холмщині), написані вже через довгий час після подій, у 1991-1992 рр.³⁷. Тут нема такої живості, як у Савчин чи Ріпецької, події описуються побіжно, без дрібниць (які призабулись, напевно, крізь роки), хоча яскраві випадки присутні. У 1945 р. в селі Гонятин Ганя, як санітарка УЧХ, з подругами мала прийти на нараду до надрайонового проводу. Затримавшись в іншому селі, вона не пішла одразу зі всіма, що врятувало її від смерті, бо усі учасники наради були оточені більшовиками та загинули у бою. В подальшому на короткий час їй з чоловіком Сергієм Мартинюком (Грабом) вдалося легалізуватись у Польщі. За наводкою відомого провокатора Леоніда Лапінського (Зенона) у 1951 р. її заарештувало МДБ. Отримала багаторічний термін ув'язнення, після смерті Сталіна як громадянка Польщі була звільнена³⁸.

Жіноча частина мемуарної спадщини Закерзоння є найбільш живою та яскравою. Їй притаманне певне розуміння своєї долі в повстанському середовищі. Марія Боднаренко-Ріпецька про «особливе» щастя у часі боротьби: «...протягом років мого перебування в підпіллі, повного небезпек і труднощів, супроводжувало мене щастя»³⁹. Г. Мартинюк також писала про це: «Казала мені моя бабуня, що я народилася відразу в чіпці й сорочці. Тому завжди буду мати щастя. І дійсно щастя ніколи мене не лишало, хоч не раз переживала тяжкі часи»⁴⁰. Тут ми можемо сказати, що жінки по-іншому підходять до опису подій, ніж чоловіки, і цьому питанню можна присвятити окреме дослідження.

Іван Кривуцький (Аркадій) – уродженець села Аксманичі на Перемишльщині (роки життя – 1921-2009). У Перемишлі закінчив

³⁶ Літопис Української Повстанської Армії. – С. 90-92.

³⁷ Мартинюк Г. Спогади санітарки Українського Червоного Хреста / Г. Мартинюк // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 23. – С. 218-249.

³⁸ Там само. – С. 223, 232-245.

³⁹ Боднаренко-Ріпецька М. Картини з моїх буднів... – С. 293.

⁴⁰ Мартинюк Г. Спогади санітарки... – С. 220.

гімназію (1939 р.) та радянську десятирічну школу (1941 р.). З липня 1941 член ОУН. У 1942 р. влаштувався на роботу в Перемишлі в Союз кооперативів бухгалтером, а потім завідувачем товарних складів. З 1944 у підпіллі, обіймав посади районного провідника Служби безпеки і одночасно референта для особливих доручень при надрайоні Холодний Яр на Перемишльщині. Старшина з особливих доручень. У вересні 1947 р. скерований у Західну Німеччину з метою передати інформацію керівництву ОУН в еміграції про стан терену після операції «Вісла», але в Чехословаччині заарештований. Мемуари почав писати в кінці 1980-х років.⁴¹

Його спогадам притаманна не хронологічна послідовність, а певне нашарування спогадів різного часу. Хоча основна часова канва збережена, автор вставляє свої думки з іншого часу, подальші зустрічі з людьми. Будучи задіяним у мережі ОУН, перебував у багатьох селах Перемишльщини та Лемківщини, де познайомився з різними людьми. Розповідає про підпільницю Офелію, яка була в нього закохана, а він не хотів ускладнень у й так важкій боротьбі, тому їхні стосунки ніяк не оформились. Розповідає про свою прив'язаність до собаки Азора та коня Гуцулика⁴².

Василь Галаса (Назар, В'юн, Орест, Зенон, Орлан, Зенон Савченко) (роки життя – 1920-2002), походив з села Олесин Бережанського району Тернопільської області. Займав провідні посади в підпіллі Організації Українських Націоналістів на Тернопільщині 1941-43 рр.⁴³, Закерзонні 1943-47 рр. (Перемишльська область, заступник провідника Закерзонського краю Ярослава Старуха (Стяг, Ярлан, Стояр)⁴⁴, крайовий провідник Північно-Західних Українських Земель (ПЗУЗ) 1948-1953 рр.⁴⁵. Він відомий як пропагандист та організатор рейдів у Словаччину та на Захід⁴⁶, публіцистичними брошурами та статтями у підпільній пресі⁴⁷.

⁴¹ Кривуцький І. Де срібнолентий Сян пливе / І. Кривуцький. – Київ : Брама, 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrcenter.com/Література/Іван-Кривуцький/24925-1/Де-срібнолентий-Сян-пливе (востаннє відвідано 25. 04. 2013).

⁴² Там само.

⁴³ Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади / В. Галаса. – Львів : Видавництво «Мс», 2005. – С. 38.

⁴⁴ Там само. – С. 66-67.

⁴⁵ Там само. – С. 123.

⁴⁶ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини.

⁴⁷ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943-49. Довідник другий. – С. 212, 221.

«Наше життя і боротьба» – мемуари Василя Галаси, написані вже на схилі літ (опубліковані після смерті автора), відтворюють головний хід подій, свідком яких він був, власну діяльність у боротьбі за визволення України. Як зазначав сам автор, книга була створена для відображення умов підпільного життя і боротьби ОУН та УПА, але Галаса зводив до мінімуму описи побуту та повсякдення, своїх чи чужих переживань⁴⁸. Зокрема, він лише абзацом (на відміну від М.Савчин) згадує про власне одруження⁴⁹.

Уся мемуарна праця В. Галаси спрямована на розкриття історичних подій, учасником і свідком яких він був. Ще одним підтвердженням цього є його коротка історична довідка про Закерзоння, тобто він створював спогади з метою саме відтворення історичного процесу⁵⁰.

Для кожного з авторів мемуарів національно-визвольний рух є частиною життя. Їм притаманне більшою чи меншою мірою позиціонування себе як повстанців-революціонерів. Учасники боротьби, пишучи мемуари, мали намір не стільки зафіксувати на папері своє життя, що може зробити кожна людина, скільки зберегти у сталому вигляді свою участь у Національному визвольному русі, показати себе творчою частиною епохи змін, хоча в політичному плані ці зміни не були позитивними, натомість відбулась революція самоусвідомлення себе як нації. Для прикладу можна навести лемків, які до 1945 р. не бажали брати участь у війні. Але з 1944-1945 рр. у повстанських колах слово «лемківська сотня» стало синонімом загартованих та ідейних вояків⁵¹.

Загибель товаришів, друзів, рідних цілого українського краю спонукала тих, що вижили, до творення пам'ятника полеглим, в першу чергу у формі історичної пам'яті – мемуарів⁵². Також таким чином вони осмислювали причину власного уникнення смерті – як особливе повстанське щастя. Ця думка про «особливе

⁴⁸ Галаса В. Наше життя і боротьба.

⁴⁹ Там само. – С. 77.

⁵⁰ Там само. – С. 106-111.

⁵¹ Спомини чотогового Островерха: хроніка Тактичних Відтинків УПА «Лемко» і «Маківка» 1944-1948 / [О. Конопаський] // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 30. – С. 257, 330. ; Дмитрик І. Записки українського повстанця. – С. 11-12, 105.

⁵² Дмитрик І. Записки українського повстанця. – С. 160.

щастя» найбільш притаманна жінкам. Вони перебували поруч зі смертельною небезпекою, та все ж оминули її.

Хоча і дуже стисло ми розглянули загальні схеми написання мемуарів про визвольний рух на Закарпатті, за способом зображення та об'єктом зображення можна виділити категорії в нративному комплексі мемуаристики закарпатців, вибудовуючи певну класифікацію.

Отже, найбільш яскрава група – це військовики (С. Стебельський, М. Дуда, І. Дмитрик, О. Конопаський), їм характерна лаконічність, прив'язка до місця подій, описування бою. Особливістю є те, що спогади, або певні щоденникові замальовки, були написані майже під час боротьби, і через кілька років надруковані у формі безпосередньо спогадів. У цьому випадку підпільники та вояки прагнули лишити після себе не лише безмовну участь у визвольному русі, яка вірогідно, обірветься у найближчому бою, але й «поговорити» через мемуари з майбутніми поколіннями, засвідчити власну належність до певної ідентичності – української, відмінної від інших народів.

Старшини сотні Громенка хорунжий І. Йовик та бунчужний Ю. Борець, описуючи свою боротьбу в УПА вже в еміграції, мали змогу скомпонувати факти, розповісти про життя в тих умовах. Тому їхні спогади не перенасичені боєм, як в інших вояків. Загалом подача матеріалу проводиться у патріотичному дусі, ці два автори роблять наголос на боротьбі саме за Українську Державу.

Члени теренової сітки ОУН та допоміжних служб (М. Ріпецький, С. Голяш, Б. Гук) у більшості випадків пишуть про свій відтнок спільної справи. Переважно це тематичні короткі нариси, що пов'язують певні історичні факти особистими життєвими віхами.

І. Кривуцького та В. Галаса поєднує написання мемуарів на схилі літ та їхню, насамперед, належність до мережі ОУН, ніж до УПА. Відмінним є те, що Кривуцький пише більш розкуто про своє життя в підпіллі, власні переживання, ставлення до жінок. Галаса ж зосереджується на боротьбі, уникаючи деталей про своє повсякденне життя. Це навряд чи можна пояснити його замкнутістю, бо з чисельних відгуків про нього оточуючих він був дуже відкритим, товариським. Також знаний як пропагандист та оратор. Скоріш за все, лаконізм Орлана пов'язаний з його місцем у визвольному русі. Як провідник, він намагався подати ніби

«офіційний» план історичної пам'яті, дискутуючи під час власної оповіді з польськими істориками та радянським баченням боротьби ОУН та УПА, що робить також і Кривуцький.

Жіноцтво хоч і підпадає у категорію членства сітки ОУН, але за насиченою формою зображення та інакшим підходом добору подій, вартих опису, відрізняється від чоловічого компоненту мемуаристики.

Досліджувана тема цим коротким нарисом тільки означена, і тому необхідні подальші наукові розвідки із залученням великого масиву мемуарів, ще не опублікованих або просто невідомих українському читачеві.

Vadym PROKOPOV. Ukrainian National Liberation Movement beyond the Curzon Line in the Memoirs of Its Participants

The article, based on published memoirs of liberation fighters, discusses the UPA struggle in the ethnic Ukrainian regions beyond the Curzon line as perceived by its participants. It also seeks to determine some general and specific approaches to the description of historical events adopted by the memoir writers.

Keywords: memoirs, Zakerzonnya, OUN, UPA.